

OSMANLI - LEH MÜNASEBETLERİ 1764 — 1768

Dr. Selâhattin Tansel

M. Eğ. Bakanlığı Orta Öğretim Şube Müdürü.

Osmanlı - Leh münasebatlerinin hangi tarihte, ne gibi şartlar altında başladığını kesin olarak söyleyemeyeceğiz. Mevcut eserlere göre eneski münasebetlerin ikinci Murad devrinde başladığı görülüyor. Gerçek ikinci Murad, 1439 da Bohemya'da çıkan bir olaya karışmakta gecikmemiş ve Lehistan tarafını iltizam eyliyerek Leh kiralı nezdine bir elçi heyeti göndermişti¹. Ancak bu münasebetlerin, Eflak ve Bugdan'ın Osmanlı topraklarına katılışından sonra büyük bir gelişme gösterdiği anlaşılıyor. Gerçek bundan sonra, sınırdaş olan bu iki devlet arasında zaman zaman anlaşmazlıklar kendini gösterecek ve Türkler tarafından Lehistana bir çok akınlar yapılacaktır². Bazanda iki devlet birbirleriyle iyi geçinecek ve hatta aralarında hediyeler alınıp verilecektir. Böyle bir olaya on altıncı yüzyılda raslıyoruz. Kanuni Sultan Süleyman, Eflak ve Bugdan'da sükuneti temin ve Kırım ile daha kolay münasebetler tesisi için Leh kiralı ile müzakerelere girişti. Bunun sonunda Leh kiralı İstanbula, yüz kişilik bir elçi heyetiyle birlikte bir çok hediyeler de göndermişti (1525). Fakat buna rağmen Kırımlıların Leh, Kazakların da Osmanlı topraklarına akınları, iki devlet arasında devamlı bir şikâyet konusu oldu. Ve münasebetlerin düzgün bir hale gelmesine imkân bırakmadı. Ancak yeni bir olay, bu münasebetlerin birden bire başka bir sekle girmesine sebeb oldu. Cerçek, Leh kiralığına getirilmiş olan Hanri'nin Fransa tahtına geçmesiyle Lehistan'da büyük bir buhran başladı. Yeni kral kim olacaktı? Komşu devletlerden her biri kendi adayını kiral yapmak yolunu arayordu. Transilvanya Voyvodası Bathori de Osmanlıların adayını idi Kendi adaylarını seçtirmek için devletlerin giriştikleri bütün teşebbüsler neticesiz kaldı. Ve Osmanlıların adayını kiral seçildi. Bu suretle Lehistan'da bir nevi Osmanlı nüfuz ve himayesi de teessüs etmiş oldu. Bu nüfuz zamanla o kadar kuvvetlendi ki bazan Osmanlı Sadrazamları Leh elçilerini çocuk gibi azarladılar ve hatta tahkir ettiler³. Fakat Sadrazam

¹ Bohemya'da Utrakist'ler ile Katolikler Bohemya tacının kime verilmesi lâzım geldiği üzerinde anlaşamıyorlardı. Utrakistler Lehistan kiralının kardeşinin, Katolikler ise Macar kiralını Leh tahtına geçirmek fikrinde idiler. Hammer. (M. Ata) Cil t 7. s. 220. ² Tacüttevarih. S. 81. ³ Hammer(M. Ata) Cilt. 7. s. 39.

Sinan paşanın Erdel'deki yenilgileri Lehistan'da Osmanlılardan duyulan korkuyu azaltmış, hatta Leh kralı Sigismund'un bir takım isteklerine yol açmıştı. Fakat Haçova meydan savaşının kazanılması ve 1606 Zitvatorok anlaşmasının imzalanması, Lehlileri tekrar Osmanlılarla iyi geçinmeye sevkledi. Ve 1607 de aralarında bir anlaşmanın yapılmasını mucip oldu ⁴. Fakat bu çok devam etmedi. 1612 de Lehlilerin Moldavya işlerine karışması ve diğer bazı olaylar, iki devlet arasındaki münasebetlerin gerginleşmesine sebep oldu. Arada ufak tefek anlaşmalar bulunmasına rağmen bu gerginlik 1620 yılına kadar devam etti. Ve bu tarihte Padişah Genç Osman ile Lehliler arasında ilk defa olarak büyük bir savaş yapıldı. İki tarafa da pek çoğa mal olan bu savaş, Hotin anlaşmasıyla sona erdi ise de Osmanlı-Leh münasebetleri bundan sonra dahi düzgün bir hal almadı. Bir taraftan Lehistan'a sığınan Şahin gerye ile Mehmet gerye, onlardan kuvvet alarak Kırım üzerine yürüdüler ⁵. Diğer taraftan Kazaklar da Boğaza kadar gelerek Yeniköyü yağma eylediler ⁶. Bu ve buna benzer diğer olaylar Osmanlıları tekrar büyük bir savaşa hazırlanmaya mecbur bırakmıştı ⁷. Fakat savaşa girilmeden bir anlaşma imkânı bulundu.

17 inci yüzyılın yarısından sonraki zamanlar içinde Lehlilerin Kırımlılarla anlaşmalarını ve yine bu tarihlerde Osmanlıların Lehlileri düşmanlarına karşı koruduklarını görüyoruz. Gerçek, Georges-Rakoczy'ye karşı takınılan tavır ve onun yaptığı tekliflerin reddedilmesi ⁸ buna misal teşkil edilebilir. Bununla beraber düzenlenmiş gibi görünen münasebetler Sarıkamış Kazakları yüzünden tekrar bozuldu. Büyük bir Osmanlı ordusu Lehistan'ı işgale başladı ve 1672 de iki devlet arasında, Osmanlılara geniş toprak parçaları kazandıran Bucaş barışı yapıldı. Fakat Ukrayna ve Podolya'nın kaybını asla unutmamış olan Lehliler, 1683 ikinci Viyana kuşatmasında Osmanlılardan bu yenilgilerinin öcünü almağa muvaffak oldular ve 1699 Karlofca barışına kadar durmadan Osmanlıları sıkıştırdılar. Büyük bir yenilgiye uğramış olan Osmanlılar, Ukrayna ve Podolya'nın bir kısmını Lehlilere bıraktıkları gibi aldıkları vergiden de vaz geçmek zorunda kaldılar. Fakat Lehistan, bu büyük bozgunun başlıca âmillerinden birisi olduğu halde Osmanlılar onu, bundan sonra daha çok himaye etmek mecburiyetini duyular. Çünkü: Çar Petro'nun büyük gayretlerle düzenlenmek yoluna giren Rusya, Osmanlılar için büyük bir tehlike olmağa başlamıştı. O, merkezî Avrupaya yaklaşmak gayesini gerçekleştirebilmek için Lehistanın kısmen veya tamamen ortadan kalkmasını istiyordu. Bu takdirde Osmanlı toprakları Rus saldırısına tamamen açık demekti. Böyle olunca, Lehis-

⁴ Naima. Cilt 2. S. 341.

⁵ Naima. Cilt 2. S. 425.

⁶ Aynı eser. S. 341.

⁷ Hammer (M. ATA) Cilt 9. S. 183.

⁸ Evliya Çelebi. Cilt 5. S. 139-140.

tanın tutulması ve saldırgan devletlere karşı koruması zarurî idi. Bunun içindir ki, Osmanlı devlet adamları, Lehistan'a karşı yapılan herhangi bir müdahaleyi hoş karşılamadılar. Ve hatta bu yüzden savaşlara bile girdiler. Gerçek, Rusların Leh işlerine müdahale edişleri, 1711 Prut savaşının başlıca sebeplerinden birisi oldu⁹. Bu savaşın sonunda yapılan andlaşmaya Lehistan için konulan maddeler bilhassa kayda değer¹⁰. O kadar kayda değer ki, andlaşmanın bu hükümlerine riayet edilmediğini gören Osmanlılar, işin incelenmesi için Lehistan'a silâhşor Ahmed beyi göndermişlerdir¹¹. 1720 de yapılan Rus-Osmanlı anlaşmasında Lah işleri, birinci derecede bir yer almaktadır¹². 1733'te Leh kralı ikinci August'un ölümü ile Avrupada büyük bir siyasî faaliyet başladı. Türlü sebepler yüzünden devletler bu işe karıştılar. Rus ve Avusturya müdahalesile Leh tahtına üçüncü August'un oturtulması Lehistan veraseti savaşını doğurmuş, Osmanlıların bu işle yakından ilgilenmesine sebeb olmuştu. Bu münasebetle Kırım hanına, savaşa hazır durumda bulunması için bir mektup gönderilmiş¹³ ve Lehistanda yapılan seçime karıştığı için Avusturya devleti de protesto edilmişti¹⁴. 1736'da açılan Avusturya, Rus-Osmanlı savaşının sebepleri arasında Leh işleri yine en ön safta bulunmaktadır¹⁵. Görülüyor ki: Lehistanla ilgili her olaya karışmaktan Osmanlılar geri kalmıyorlar.

1739 tarihinden 1768 tarihine kadar Osmanlılar barış ve sükûn içinde yaşadılar. Bu müddet zarfında iş başına gelenler bilhassa Avusturya ve Rusya ile iyi geçinmek siyasetini göttüler. Arada ufak tefek bazı olaylar olsa bile bunları ortadan kaldırmağa çalıştılar. Bu iki devlet ile mevcut olan dostluğu bozmamayı siyasetlerine uygun gördüler. O kadar barışı iltizam eylediler ki, Kırım hanlarına yazılan mektuplarla, Rus ve Lehlilerle yapılmış olan barış şartlarına âzamî şekilde riayet edilmesini emreylediler¹⁶.

Osmanlıların göttükleri bu siyaset doğru mudur değil midir? Bunu inceliyecek değiliz. Fakat bu devre Avrupanın en karışık ve buhranlı bir devresidir. Devletler guruplaşmışlar ve aralarında kanlı savaşlara girmişlerdir. Avusturya veraset savaşı ve daha sonra meydana gelen yedi sene harpleri Osmanlıları harekete geçirememiş ve hatta tarihf düşman sayılan Avusturya ile aralarında görülmemiş bir dostluk başlamıştır¹⁷. Gerçek, Avusturya veraset savaşı esnasında Maria Theresia'nın

⁹ Akdes Nîmet Kurat. İsveç kralı 12 inci Karl'ın Türkiyede kalışı ve bu sırada Osmanlı imparatorluğu, S. 70.

¹⁰ Muahedat mecmuası, Cilt 3, S. 222-223.

¹¹ Başbakanlık Arşivi, Cevdet taşnifi, Hariciyye. No. 139.

¹² Muahedat mecmuası, Cilt 3, S. 230.

¹³ Başbakanlık Arşivi, Name defteri, 7. R. 359.

¹⁴ Başbakanlık Arşivi, Name defteri, 7. S. 364.

¹⁵ Suphi tarihi, Cilt 2, S. 75.

¹⁶ İzzi tarihi, S. 363-264.

¹⁷ Aynı eser, S. 114, 115, 117.

kocası tarafından gönderilen bir mektuptaki şu cümleler, Osmanlı-Avusturya dostluğunun derecesini göstermesi itibarile önemlidir. "Devlet-i aliyyelerile müşarünileyha beyninde carî olup bunca suubetlü eyyamda ve bigayri hakkın aleyhimizde tecemmu eyliyen husamanın hamle ve hücumları vukuunda sabit ve istivar olan musağat ve müvalât muktezasınca işbu maslahat-ı hayr encamın itmamı cenab-ı humayun-ı Padişahanelerine dahi bais-i inşirah lâ reyb ve iştibah olmağla, dostluk devamında müşahade olunan sebat ve metanetlerinden vücuhla memnun olduğumuzdan tarafımızdan dahi vakt-i fırsatta icray-i levazim-i musafat ile dergâr olan hulûs ve tavviyyetimiz beyan olunmakta kusur olunmayacağına itimad-ı mülûkâneleri buyrula,"¹⁸ denilmektedir. Diğer taraftan yedi sene savaşları esnasında ikinci Friedrich, durmadan Osmanlıların dikkatini Rusya ve Avusturyadan gelecek tehlikeye çekmek istemiş, fakat bir türlü Osmanlıları iknaa muvaffak olamamıştı. Fakat ardından meydana gelen iki olay Osmanlıları, Avrupa işlerinde daha faal olmaya sevkeyledi. Bunlardan birisi 1762 de çarice Elisabeth'in ölümü ve yerine geçen Petro III'ün Prusyaile anlaşması, ikincisi de 1763'te Lehistan kralı üçüncü August'un ölümü ile açık kalan Leh tahtının kimin tarafından işgal edileceği meselesi idi. Gerçek Lehistan baş Piskoposundan gelen bir mektup, Leh kralı üçüncü August 'ün 5 kasım 1763 te öldüğünü bildiriyordu¹⁹. Bu haber Babiâli'de büyük bir telâş meydana getirdi. Çünkü bu, bütün komşu devletleri ilgilendirecek şumulde büyük bir olaydı. Bilhassa komşu devletlerin bu iş üzerinde pek hassas davrammaları lâzımgeldiği ve şimdiye kadar da Leh tahtı boş kaldıkça her defasında böyle olduğu İstanbulda biliniyordu. Bahusus bu defa bu işle ilgilenecek olan devletler çoğalmış, aynı zamanda daha korkunç birer hal almış bulunuyorlardı. Buna mukabil Lehistan, Osmanlıların her zamandan ziyade şimdi üzerinde durması lâzımgelen bir konu haline inkilâp eylemiştir. Bunun içindir ki Babiâli, Avrupa devletlerinin bu husustaki düşüncelerini öğrenmek ve Leh meselesi hakkında bilgi toplamak üzere Divan tercemanını görevlendirdi. Terceman, İstanbuldaki elçiliklere mensup kimselerden toplayabildiği bilgiyi bir takrir ile Babiâli'ye sundu. Bu takrirden hülâseten şöyle deniliyordu²⁰:

Lehistan eskidenberi kiralık irsî değildir. Kral öldüğü vakit yenisi seçilinceye kadar Gnesen baş Piskoposu vekâlet eder ve yeni kral büyük küçük Leh âyanından teşekkül eyliyen cümhur tarafından seçilir. Bu sefer de aynı suretle hareket edilmek için kral vekili -Leh âyanını Warszawa'ya çağırmıştır. Fakat kimin kral seçileceği belli değildir. Rusya, yerli birisinin kiralığa getirilmesine engel olmayacaktır.

¹⁸ Başbakanlık Arşivi, Name defteri 8. S. 188.

¹⁹ Başbakanlık Arşivi, Name defteri 8. S. 499.

²⁰ Başbakanlık Arşivi, Emiri tasnifi, Siyasî karton 97-98.

Fakat dışardan birisinin Leh tahtına oturtulmasına asla razı değildir. Prusya da Rusya ile aynı fikirde bulunmaktadır. Her iki devlet, Lehlilerin serbest surette seçecekleri bir kralı kabul etmeyi düşünüyorlar, Fransa ve Avusturya buna taraftar görünüyorsa da hakikatta düşündükleri başkadır. Onlar, Katolik birisini Leh krallığına getirmek istiyorlar. Bu işte kendilerine Papa da yardım edecektir. Lehlilere gelince : onlar hiç kimseye tabi olmadan istedikleri bir şahsı kiral seçmek niyyetindedirler ²¹.

Vesikanın verdiği malûmata göre: Kiral seçimi için üç fikir mevcuttur. 1) Rus ve Prusyalıların düşüncesi. 2) Avusturya ve Fransızların düşüncesi. 3) Lehlilerin düşüncesi. Her üç gurubun da bu husustaki fikirleri zahiren müşterektir. Fakat hakikatta tamamiyle birbirine zıttırlar. Gerçi, Ruslar ve Prusyalılar yerli bir prensin iş başına getirilmesini istiyorlar. Fakat bu prens tamamen kendilerine bağlı birisi olabilir. Ve hakikatte de böyle olmuştur. Avusturyalılarla Fransızların da gayeleri başkadır. Şayet Lehistan'a Katolik birisini getirirler ise -ki bu kendi akrabalarından birisi olacaktır- ²² kazançları büyük olacaktır. Bu suretle Lehistan'da Katolikler hâkim duruma geçirilecek, Rusların merkezi Avrupaya yaklaşmalarına engel olunacaktır. Bu tarihlerde ki Fransız elçisi Vergennes de Osmanlılara bu işle ilgili bir takrir verdi. Elçi bu takririnde, Lehistan'da yürürlükte bulunan kaideler gereğince kiral seçildiği takdirde Fransanın bu seçime karışmayacağını, fakat bu işle ilgili olarak Rusların Leh sınırlarına asker sevkettiklerini bildiriyor, aynı zamanda Fransanın Lehistan'ı koruyacağını, Osmanlıların da eskiden olduğu gibi Lehlilere yardım etmesi lâzım geldiğini ilâve ediyordu ²³. Fakat Sadrazamın Padişaha sunduğu bir "arîza,, dan anlaşıldığına göre Osmanlılar, Lehistan için henüz yakın bir tehlike görmemektedirler. Bu arızada Sadrazam düşüncelerini şu şekilde anlatmaktadır: Hıristiyan devletlere ait bir mesele zuhur ettiği vakit "Ahitname,, lere başvurulur. O meseleye ait ahitname'lerde bir madde varsa o suretle, madde mevcut değilse icabına göre cevap verilir. Onun için, Lehistan'a ait bu meselede de ahitname'lere başvurulmuş ve "Lehlû taifesi serbest olup şurut-ı serbestiyyetlerine riayet oluna deyu mestur bulunduğundan,, ötürü daha önce Rusya ve Prusya elçilerine Osmanlıların fikri bu merkezdedir denilmiştir. Lehistan'da bulunan tüccar ve saireye, Kırım hanile Eflâk Buğdan beylerine Lehistan'daki seçime asla karışmamaları da yazılmıştır. Gerçi bu hususta her devletin kendine göre bir fikri vardır. Fakat Osmanlı devletinin fikirlerine aykırı hareket etmek cesaretini gösteremeyecekleri için bunları açığa vuramamaktadırlar. Bu takdirde Lehlilere yardım etmeye lüzum yoktur. Esasen

²¹ Başbakanlık Arşivi. Name defteri. 8, S. 499.

²² Başbakanlık Arşivi. Emiri tasnifi, siyasi karton 9798.

²³ Başbakanlık Arşivi. Emiri tasnifi, siyasi karton 24924.

böyle bir yardım isteğinde de bulunmuş değildir. Onun için kiral seçilinceye kadar beklemek lâzımdır. Bundan sonra devletler arasında bir anlaşmazlık olursa o zaman icabeden hareket tarzı düşünülür²⁴. Anlaşıyor ki Osmanlılar, Lehistanda husule gelecek değişikliklere ilgi göstermekle beraber, olayları daha uzaktan götmeyi uygun bulmaktadırlar. Lehistanda yürürlükte bulunan kaidelere o kadar sıkı bir surette bağlıdırlar ki, bunların dışına çıkmayı asla düşünmemektedirler. Serbest bir surette yapılacak seçimde Leh aslından olan kiral kim olursa olsun, kabul edilecektir. Büyük bir gaflet eseri olarak da Avrupa devletlerinin Osmanlılardan çekindiği zannedilmektedir. Gariptir ki, asırlardanberi bu taraftan gelecek bir tehlikeyi önlemek için Leh işlerle çok ciddi surette ilgili bulunan Osmanlı devlet adamları şu anda tamamiyle görmez olmuşlardır. Hakikatta tehlike büyüktür ve bir an önce önüne geçmek yollarını aramak lâzımdır. Buna rağmen Sadrazama göre yakın bir tehlike yoktur. Böyle olmakla beraber Osmanlılar, kiral seçimi hakkındaki fikirlerini komşu devletlere bildirdiler. İlgili devletlerden Avusturyanın fikri de Osmanlı düşüncesine uygun çıkıyordu. Eğer Lehistan işlerine başkaları müdahale etmezler ise, Avusturyalılar, Lehlilerin kendi aralarından seçecekleri bir kiralı kabul edeceklerdi²⁵. Prusya elçisi de bu mealde Osmanlılara bir takrir vermişti²⁶. Fakat bu sıralardadır ki Ruslar Lehistana asker sokmağa başlamışlardır. Gerçek Lehistanın kuzeyinde bulunan ve yedi sene savaşları zamanından kalan bazı Rus, mahzenlerinin, muhafızlarını değiştirmek bahanesile bir miktar Rus askeri Lehistana gimiştir. Buna tahammül edemiyen prens Radziwill'in silâha sarılması, bu askerlerin Litvanya ve Warszowa üzerine yürümelerine sebeb olmuştur. Kiral vekili (Primas) bunun sebebini sormuş fakat aldığı cevap şu olmuştur: Ruslar kiral seçimi işine karışacak değillerdir. Onların istediği şey Lehistanın emniyet ve asayişidir. Çünkü bazı Lehliler silâha sarılmışlar ve kendi isteklerini Lehistanda uygulamak istemişlerdir. Halbuki bu, yürürlükte bulunan Leh kaidelerine uygun değildir. İşte Rusya, bu kaidelerin bozulmaması için askerlerini Lehistana sokmuş bulunuyor²⁷. Fakat bu cevap Rusya'ya taraftar olmıyan Lehliler arasında bir infial uyandırdı. Bu askerlerin Lehistandan çıkarılması için bir taraftan Rusyaya diğer taraftan Avusturya, Saksonya, Fransa ve bilhassa Osmanlılara başvurular. Rusyaya taraftar olanlar da aynı hareketlere müracaat eylediler. Gerçek, 1764'te Leh baş Hetman'ı Rusyadan şikâyet etmek üzere 14 Lehlinin imza eylediği bir mektubu İstanbula gönderdi. Bunlar kiralın "Magnat," lar arasında seçilmesini, Rusların Lehistandan çıkarılmasını, kiral seçiminde Osmanlıların yardımını istiyorlardı. Buna mukabil Rus taraftarı Lehliler de 26 imzalı bir kâğıdı Rusyanın İstanbul elçisine

²⁴ Başbakanlık Arşivi. Cevdet tasnifi. Hariciye 647.

²⁵ Başbakanlık Arşivi. Cevdet tasnifi. Hariciye 3997.

²⁶ Başbakanlık Arşivi. Cevdet tasnifi. Hariciye 6657.

²⁷ Başbakanlık Arşivi. Emirî tasnifi. Siyasî karton 2458.

gönderdiler. Ruslardan memnun olduklarını bildirdiler²⁸. Her iki tarafın getirdiği mektuplar Primas tarafından imza edilmemiş bulunuyordu²⁹. Bu durum karşısında Prusya ve Rusya elçileri de işe karıştılar ve Leh baş Hetman'ı tarafından gönderilen heyetin vereceği bilgilerin baştanbaşa yalan ve uydurma olduğunu söylediler. Aynı zamanda Leh baş Hetman'ının kendisini kiral seçtirmek için bu yollara başvurduğunu da ilâve eylediler³⁰. Babiâli Lehlilerin bu müracatına pek kıymet vermemekle beraber Rus elçisine bir nota vermeyi de ihmal eylemedi. Bu notada, yapılacak kiral seçimine müdahale edilmemesi, ve asker bulundurulmaması isteniyordu. Diğer taraftan Lehlilere de bir mektup yazılarak, herşeyden önce aralarındaki anlaşmazlığın kaldırılması icabettiği, bu suretle komşuların tecavüzünden kurtulmak lâzımgeldiği bildirildi³¹.

Bu tarihlerdeki Leh kiralığı için Poniatowski'nin adı gecmiye başladı. Gerçek, Fransız elçisinin verdiği bir takrirden böyle olduğunu anlıyoruz. Elçi bu takrirden Osmanlılara şu teklifi yapıyordu³²: Bu seçim işinde iki nokta vardır. 1) Poniatowski'nin kiralığını kabul etmemek. Bu takdirde savaşı göze almak lâzımdır. 2) Poniatowski'nin kiralığını kabul eylemek. Öyle olunca da bazı isteklere de bulunmak iktiza eder. Poniatowski'nin kiralığı kabul edilir ve savaşa karar verilirse, Fransa buna iştirak edemeyecek, ancak bu işi Devlet-i aliyye'nin şanına yakışır bulduğu için savaşın kazanılmasına düa edecek. Eğer savaş yapılmayıp da Poniatowski'nin kiralığı kabul edilirse, Fransa bunun mukabilinde üç şey isteyecektir. 1) Fransanın Warszowa elçisine Primas ve kiral tarafından tarziye verilecek. 2) Baş Hetman makamında bırakılacak. 3) Üçüncü August'un oğlunun hakları korunacak. Bu şartlardan birincisi yalnız Fransaya aittir. Fakat diğer ikisi üzerinde Osmanlılar da ısrar eylemelidirler³³. Fransa bir taraftan Babiâliyi bu suretle tahrik ederken, diğer taraftan Lehistan'da da neticesiz birtakım teşebbüslere girişiyordu. Fakat Fransanın karışık ve kararsız siyaseti, Lehlilerin bu devlete karşı duydukları itimadın kaybolmasına sebep oldu. Yine bundan dolayıdır ki Osmanlıların da Fransaya güvenleri kalmamıştı³⁴.

Muhtelif kaynaklardan aldıkları bilgiler sonunda Osmanlılar, Leh meselesi üzerinde Rusya ve Prusyanın birlikte hareket ettiğine kanaat getirdiler ve her iki devletin İstanbul'daki elçilerini davet ederek ken-

²⁸ Mustafa Kesbi. İbretnümâ-yi devlet, S. 39, 30.

²⁹ Başbakanlık Arşivi. Emiri tasnifi, siyasi karton 5458.

³⁰ Mustafa Kesbi. İbretnümâ-yi devlet S: 29, 30.

³¹ B. Sıtkı Baykal. Lehistanın ilk taksimi ve Osmanlıların bu işle alakası, Dil ve Tarih-Göğrafya Fakültesi yıllık çalışma dergisi 5.

³² Başbakanlık Arşivi. Cevdet tasnifi. Hariciye 1386.

³³ Aynı vesika.

³⁴ Albert Sorel (Y. Ziya) 18 inci asırda mesele-i şarkiyye ve Kaynarca muahedesini S. 29.

dilerine birtakım sorular sordular³⁵. Konuşmaya, Rusya ve Prusya ile olan dostluğun bozulmasını istemediklerini söylemek suretiyle başladılar. Elçiler, kendi devletlerinin de aynı fikirde olduğunu, dostluk şartlarına bağlı kalacaklarını ve Osmanlı devletinin hatırına fevklâde riayet edeceklerini söylediler ve yemin ettiler. Aynı zamanda, madem ki Devlet-i aliyye tarafından andlaşmalara aykırı bir hareket zuhur etmiyecektir, devletlerimiz tarafından dahi böyle bir hareket vuku bulmıyacağına söz verir, hatta mümkün olsa bunun için kanımızla imza edeceğimiz bir sened dahi verebiliriz, dediler. Bundan sonra söz asıl konuya getirildi ve Rus elçisine: verilmiş olan sözlere aykırı olarak Leh işlerine neden karışıldığı, neden birtakım yeni kaideler ve nizamlar koymak icabettiği, soruldu. Bunun üzerine Rus elçisi Obreskof, Rusya'nın Lehistan'da yürürlükte olan kaidelere asla aykırı hareket etmediğini, bu olayın Osmanlılara yanlış duyurulduğunu söyledi. Aynı zamanda Prusya elçisi de kendisini tasdik eyledi. Madem ki Leh işlerine karışılmıyacaktır. Öyle ise Lehistan'a niçin Rus askeri sokulmuştur? sorusuna Obreskof cevap vermekte güçlük çekmedi. Leh baş Hetman'ı üçüncü August'un oğlunu kiral yapmak istiyordu. Fikri kabul edilmeyince, idaresindeki Leh kuvvetlerini alarak Macaristan tarafına gitmiş, bu suretle kiral vekili ve Lehistan askersiz kalmıştır. Halbuki Rusya, Lehistan'daki serbestiyet şartlarını korumakla mükelleftir. Bundan ötürü Lehistan'a 7000 kişilik bir kuvvet sokulmuştur. Fakat Osmanlılar tarafından kendisine sorulan diğer bir soru, Obreskof'u haylice şaşırtmış ve inkâr yoluna sapmasına sebep olmuştur. Soru şu idi: Kamenice kalesini Ruslar kuşatmak ve çok miktarda asker sevkeylemek istemişlerdir. Bunun sebebi nedir? Obreskof bunun sebebini bilmediğini, bununla beraber bir kaç güne kadar Rusyadan posta geleceğini, buna dair bir haber varsa Osmanlıları derhal haberdar edeceğini, fakat bu haberin doğru olacağından şüpheli bulunduğunu da ilâve eyledi. O zaman kendisine Rus genaralı tarafından Hotin muhafızına gönderilen bir mektup gösterildi. Mektubu iki elçi bir müddet inceledikten sonra şu mütaalaları ileriye sürdüler: Eskidenberi bu gibi mektuplar Rusca yazılırdı. Halbuki bu mektup Leh dili ve yazısı ile yazılmış, imza da Fransızca olarak atılmıştır. Bunun elbette bir mânası vardır, dediler. Ve nihayet şu hükme vardılar: Lehlilerin buraya Rus askerlerini göndermiş olmaları şundan ileriye gelebilir. Kamenice'nin muhafızları Leh baş Hetmanının idaresi altındaki, askerlerden ve onun tarafından tayin edilen komutan-

³⁵ Bu sorular ve cevaplar elimizdeki bir vesikada yazılıdır. Bu vesika, diplomasi tarihinde eşine pek az rasgelenenlerdendir. Rusya ve Prusyanın desiseli ve hileli hareketlerini izah etmesi itibarile belki de eşsizdir. Bu belge, baştan aşağı bir yalancılık mecmuasıdır. Hadisenin iki kahramanı da Rusya elçisi Obreskof ile Prusya elçisi Rexin'dir. İki devletin elçisi ile yapılan bu konuşma Poniatowski'nin Leh kiralığına getirildiği 1764 yılında olmuştur. Fakat henüz Poniatowski kiral değildir. Başbakanlık Arşivi Cevdet tasnifi. Haricîye. 3104.

lardan mürekkeptir. Bu askerlerin kiral seçimine karışmamaları ve Lehli'lerin istekleri dışında yabancı birisini kiralığa getirmemeleri için üzerlerine Lehliler tarafından Rus askeri gönderilmiş olabilir. Çünkü Lehistanda bulunan Rus askerlerinin idaresi Lehlilere bırakılmıştır. Bunun dışında başka bir şey olamaz. Kameniceye veya Leh topraklarından bir parçaya tecavüz eylemek verdiğimiz söze muhaliftir. Bunun aksini yapmak namussuzluk ve arsızlıktır. Nihayet söz Poniatowski'ye intikal ettirildi; denildi ki: Rusya devleti Poniatowski'yi zorla kiral seçtirmek niyetinde imiş, bu neden icabetti?. Obreskof buna da cevap vermekte müşkilâta düşmedi. Rusyanın böyle bir fikri olmadığını ve zaten bu seçim işinin zora tahammülü olmadığını anlattı. Kiral seçimine katılanların 100000 kişi bulunduğunu, bu kadar insanın ne zorla ne de kandırmak suretile elde edilemeyeceğini de bildirdi. Ve bundan sonra sözlerine şu suretle devam eyledi: Devlet-i aliyye bütün devletler arasında mümtazdır ve Rusya erazisine muhtaç değildir. Rusyanın da böyle bir fikri yoktur. Bana gelince: Devlet-i aliyye nezdinde Rusyanın elçisiyim. Fakat çocukla Devlet-i aliyye sayesinde burada kendi vatanımdan ziyade müsterihim. Ve Devlet-i aliyyenin nimetleriyle "perverde,, oluyorum. Eğer Rusya devletinin Osmanlılar hakkında "suikasd"ı değil "suizannı" olduğuna inanmış bulunsam, derhal Rus elçiliğini terkederdim, dedi ve yemin eyledi. Prusya elçisi de aynı şeyleri söylemiş ve yemin etmişti ³⁶.

Görülüyor ki Rusya ve Prusya, Leh meseleleri karşısında artık birlikte hareket ettiklerini gizlememektedirler. Aynı zamanda Lehistan'da niçin asker bulundurdıklarını değil, bulundurmalarının lüzumunu ileriye sürmüşler ve bunun Lehistan için faydalı olduğunu bile izaha çalışmışlardır. Obreskof Kamenicenin kuşatılmasını ve Türk sınırlarına kadar gelmiş olan Rus kuvvetlerinin bu hareketini fevkalâde bir meharetle başka bir mecraya sürüklemek istemiştir. Halbuki bu suretle Lehistanın en müstahkem kaleleri zabtediliyor ve ileride Türk topraklarına doğru atılacak adım kolaylaştırılmış oluyordu. İstanbulda bu siyasî faaliyet sürüp giderken Lehistanda da işler, Rusların istediği şekilde geliyordu. Vaktiyle bütün memuriyetlerden uzaklaştırılmış olan protestan ve ortodoks Lehliler bir taraftan Prusya diğer taraftan Rusyaya müracaat ediyorlardı. Bu fırsatı kaçırmak istemiyen Ruslar, kiral seçimi için toplanmış olan Lehlileri sıkıştırıyorlar ve "müttefikler tarafından verilecek nasayihin ve muhaliflerin menfaatına yapılacak tebligatın,, yerine getirilmesini temin maksadile askerlerini Leh sınırında toplamaya başlıyorlar ³⁷. Her iki devletin elçisi, Leh vatanperverlerinin himaye edilmemesi için Babiâli'yi sıkıştırdıkları bu esnada Poniatowski de Rus

³⁶ Başbakanlık Arşivi, Cevdet tasnifi, Hariciye. 3104.

³⁷ Albert Sorel (Y. Ziya), 18 İnci asırda mesele-i şarkıyye ve Kaynarca muahedesi. Ş. 29.

baskısı altında Leh kiralığına getiriliyor. (7 Eylül 1764). Birinci partiyi bu suretle kazanmış olan Rusya ve Prusya devletleri aradan çok zaman geçmeden, yani 25 ekim 1764 te Lehistandan mezheb serbestisi ve "müsavat-ı siyasiye," talebinde bulunuyor, aynı zamanda Veto hakkının lâğvedilmesine taraftar olmadıklarını bildiriyorlar³⁸. Bundan başka Ruslar, "tedafüi ve tahaffuzî," bir andlaşma ile birlikte sınırların düzeltilmesini bahane ederek Leh topraklarından bir kısmını istiyorlar³⁹. Fakat Lehliler, bilhassa mezhep müsavatını ve siyasi eşitliğe dair ileri sürülen teklifi reddediyorlar.

İşte bu olaylar, yani Poniatowski'nin kiralığa seçilmesi, Rusya ve Prusya'nın yaptığı teklifler, Lehistanda muhalefetin artmasına sebep oluyor. Lehliler başlıca iki gruba ayrılıyorlar. İftirakçılar adını almış olan birinci grubun Rusya tarafından âzamlı surette korunması ve bunun gittikçe artması, millî Katolik partisini isyana sevk ediyor ve iki grup arasında çarpışmalar başlıyor. İşte bunlardan dolayıdır ki Poniatowski Lehistandaki Rus kuvvetlerinin arttırılmasını istedi. Gelen bu kuvvetlerin baskısı altında Diet meclisi, yukarda söylediğimiz şartları kabule zorlanınca, Potoçki'nin başkanlığında toplanmış olan millî Katolik partisi de Osmanlılara başvurarak yardım isteğinde bulundu⁴⁰. Ahmed Resmî efendi yardım talebini havi mektubu Potoçki'nin getirdiğini yazıyor⁴¹. Fakat bunun daha sonraki bir zamana ait olduğunu tahmin ediyoruz. Çünkü Lehlilerin, daha önce Yakup adlı birisile yardım istedikleri anlaşılıyor⁴². Gerçek Lehliler tarafından gönderilen Yakup Osmanlılara bir mektup getirdi. Bu mektupta deniliyordu ki: Rusların Lehistana girmesine Lehliler razı değillerdi. Fakat Leh kiralığı Rus dostu olduğu için buna göz yummuş ve Lehistanın işgaline aldırmanmıştır. Rusların bu iş için buldukları bahane şudur: Lehistanda yürürlükte bulunan nizam ve kaidelere Rusya kefidir. Bu kaideler ise bugün bozulmuş durumdadır. Onların eski haline çevrilmesi için bir elçi ile bir miktar asker gönderilmiştir. Bu askerler kiral seçimine müdahale eylemişler ve Lehistanı işgal ederek müstahkem kaleleri büsbütün elde etmişlerdir. Bugün Lehlerin malları ve canları tehlikededir. Rusların elinde esir gibidirler. Binaenaleyh eskidenberi Lehistanın dostu olan Osmanlıların, durumu takdir eyliyerek merhamet ve himayelerini Lehistandan esirgememeleri lâzımdır. Bunu ümit eyliyen Lehliler Yakubu İstanbulla göndermişler, Rusların Lehistandan çıkarılmasını ve Leh asilzadelerinin serbes bırakılmasına Osmanlıların tavassutunu istemişlerdir. Bu tavassut yapıldığı takdirde Rusların bunu reddetmesine imkân yok-

³⁸ Aynı eser. S. 39.

³⁹ Cevdet tarihi. Cilt. 6. S. 81-83.

⁴⁰ B. Sıtkı Baykal, Lehistanın ilk taksimi ve Osmanlıların bu işle alakası, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yıllık çalışma dergisi. 5.

⁴¹ Ahmet Resmî efendi. Hülâsatülitibar. S. 10.

⁴² Başbakanlık Arşivi. Cevdet tasnifi. Hariciye. 6903

tur. Çünkü Osmanlı devletinden ve Kırım Tatarlarından pek çekinmektedirler. Osmanlıların bu tavassutları diğer komşu devletleri de harekete geçirecek, Avusturya da Lehistanı yardım edecektir⁴³. Bütün bunlardan sonra hükmedebiliriz ki, artık müstakil bir Lehistan kalmamıştır. Ruslar her şeye hâkimdirler. Memleket istilâ olunmuş, kaleler zaptedilmiştir. Bu durum karşısında Osmanlıların ne gibi bir tedbire başvurduklarını kesin olarak söylemeye imkân yoktur. Fakat her halde yardıma pek heveskâr görünmemişler, hatta Rusyanın tesiriyle, Leh tahtına geçen Poniowski'nin kiralılığını da tasdik etmişlerdi⁴⁴. Fakat Poniowski'nin kiralılığını Osmanlıların kabul edip etmedikleri pek de muhakkak değildir. Bu hususta çok dikkate değer noktalar şunlardır: 1) Üçüncü August'un ölümünden sonra İstanbuldaki Leh elçisinin durumu güçleşmiş, Rus taraftarı Lehlilerin gönderdikleri yeni elçi de kabul olunmamıştı⁴⁵. Rusya ve Prusya elçilerinin bu hususta yaptıkları müracaatlara Osmanlıların verdiği cevap çok enteresandır. Demişlerdir ki: ortada bir kiral mevcut değilken yeni bir elçinin gelmesi muvafık görülmemiştir. Hele kiral seçilsin, o zaman cumhurun ittifakiyle gönderilecek bir elçi elbette kabul olunur⁴⁶. Yukarıdaki cümlede, cumhurun ittifakiyle bir elçi gönderilirse kabul edileceği ileriye sürülmüştür. Bilindiği üzere Leh kiralının seçiminde de cumhurun ittifakı şarttır. Şu halde Osmanlılar şunu demek istemişlerdir, Şayet kral seçiminde ittifak husule gelmezse elçi dahi cumhurun ittifakiyle gönderilmiş sayılmaz. Böyle olunca da Lehistanı temsil edemez. Poniowski'nin seçimi üzerinde bir ittifakın kesin olarak meydana gelebileceğini tahmin etmiş olan Osmanlılar, bu suretle onun kuracağı hükümeti tanımamayı şimdiden kararlaştırmış gibi görünmektedir. 2) Poniowski'nin gönderdiği elçinin bir yıl kadar sınırlarda oyalanması ve bir Osmanlı elçisinin gönderilmemesi de üzerinde durulacak önemli bir noktadır. Gerçek "Leh kiralı ölen Leh kiralı misillû hanedandan ve hâlâ Saksonya herseği olan Leh kiralının oğlu misillû kiral neslinden itibaren şayan olmayıp filâsıl tavayif-i askeriye zabiti olmagla merkumın kiralılığına Devlet-i aliyyenin itibar eylemediği elçisinin re's-i hudutta bir sene miktarı tehir ile iş'ar olunmuş iken Rusyalı fehmü idrak ve âkibet kârı mülâhaza eylemeyüp dilhahını icraya ihtimam birle⁴⁷ diye devam eden şu cümle bizi teyit eder mahiyettedir. Çok açık olarak görülüyor ki Osmanlılar nazarında Poniowski kiral olarak bir mâna ifade etmemektedir. Ayrıca bu cümlede dikkatimizi çeken bir nokta daha var. O da kiral hakkında merkum tabirinin kullanılmasıdır. Bilindiği üzere bu, Osmanlı dilinde alelâde insanlar hak-

⁴³ Başbakanlık Arşivi. Cevdet tasnifi. Hariciye. 6903.

⁴⁴ B. Sıtkı Baykal. Lehistanın ilk taksimi ve Osmanlıların bu işle alâkası. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi yıllık çalışma dergisi. 5.

⁴⁵ Başbakanlık Arşivi. Cevdet tasnifi. Hariciye. 3104.

⁴⁶ Aynı vesika.

⁴⁷ Enveri tarihi. S. 3-5.

hında kullanılan bir kelimedir. Bundan başka Osmanlılar Lehliere müttefikan bir kiral seçmelerini de tasviye ediyorlar⁴⁸. 3) İngiltere kiralına yazılan bir mektupta "halik olan Leh kiralı yerine ırkında kral olmayan şahsı Leh memleketine kiral nasb ve şurut-i serbestiyet-i Leh'i."⁴⁹ diye devam eden bir cümle vardır. Bundan da ırkında kiral olmayan birisinin krallığına Osmanlıların taraftar olmadıklarını anlıyoruz. 4) Fransız elçisi ile Osmanlıların yaptığı bir konuşmayı da kaydetmeyi faydalı buluyoruz. Poniatowski'nin Leh krallığına getirilmesi Osmanlıları hem müteessir etmiş hem de telâşa düşürmüştü. Bunun için seçimin arifesinde Reis efendi Fransız elçisiyle görüştü. Ve Poniatowski'nin ortadan kaldırılmasını teklif eyledi. Bu yapılamadığı takdirde, krallığının kabul edilmemesi üzerinde durdu⁵⁰. 5) Esasen Poniatowski dahi kendi krallığının Osmanlılar tarafından tasdik edileceğine emin değildi. Bundan ötürüdür ki, gönderdiği elçiye şu talimatı vermişti: Bu talimata göre kendisinin Osmanlılara karşı derin bir sempatisi hatta sevgisi vardır. bunun için Babiali ile kardeşçe bir dostluk kurmak niyetindedir⁵¹. Fakat bu şekildeki hareket dahi Babiali'yi tatmin etmemiş ve hudut pazarlarından şu malûmatı istemişti: Şu anda Lehistan Rusların ne kadar kuvveti vardır? Bu kuvvetler nerede bulunmaktadırlar? Lehistan Rusların yaptıkları fenalıklar nelerdir? Voyvodalıklarda ne gibi değişiklikler olmuştur? Yeni kralın otoritesi ne merkezdedir? Liberumveto ne şekle konmuştur? Lehistan partilerinin hangisi asalet haklarından mahrum edilmiştir?⁵² Osmanlılar bir taraftan bu incelemeyi yaptılar, diğer taraftan da Poniatowski'ye karşı, Lehliere filen yardım edileceğini Kırım hanına bildirdiler⁵³. Son olarak bir noktaya daha işaret etmek istiyoruz. Uzun müddet sınırlarda bekledikten sonra İstanbul'a kabul edilen Leh elçisine karşı Osmanlıların takındığı tavır pek mânalı idi. Gerçek kendisine bir çok müşkülât çıkarıldı. Elçilik „ tayinat“ı pek azaltıldığı gibi usulen elçiliğe tahsis olunan muhafaza kıt'aları da kaldırıldı⁵⁴. Bir cümle ile, Leh elçisinin İstanbulda kalması lüzumsuz bir hale getirildi. Hülâsa: muhtelif vesikalarda rasladığımız şu bir kaç imalı cümle ile basılı eserlerden aldığımız kısa bilgiler bizi Poniatowski'nin krallığını Osmanlıların kabul edip etmedikleri hakkında şüpheye düşürdü. Gerçi bunlara dayanarak Poniatowski'nin krallığı kabul edilmemiştir, şeklinde kesin bir hüküm vermenin imkânı yoktur. Fakat yine bunlara dayanarak bu krallığın tasdik edildiğinde de bir kat'iyet görmemek daha doğru olur.

⁴⁸ Aynı eser. S. 3-5.

⁴⁹ Başbakanlık Arşivi. Name defteri. 8. S. 560.

⁵⁰ Louis Bonneville de Marsangy. Le Chevalier de Vergennes. Tome. 2. S. 276, 284.

⁵¹ Thadée Gasztowtt. La Pologne et L'İslâm. S. 83.

⁵² Aynı eser. S. 84.

⁵³ Aynı eser. S. 84.

⁵⁴ Aynı eser. S. 85.

Leh işleri bu kadar karışık bir safha arzettiği ve Osmanlıların bunu adım adım takibederek netice hakkında neye karar vereceklerini düşündükleri bir sırada olaylar çoğaldı. Lehistanın Rus nüfuzuna geçmesinden sonra Türk reayası arasında Rusların tahrikleri gün geçtikçe arttı. Karadağlılar silâha sarıldılar ve isyan ettiler ⁵⁵. Kırım hanı Rusların Lehistanda gittikçe artan nüfuzlarından şikâyet eyledi ⁵⁶. Ruslar tarafından sıkıştırılarak Türk topraklarına sığınmaya mecbur edilen Lehlilerin sayısı durmadan fazlalaştı ⁵⁷, 19 kasım 1767'de Lehistan Diet meclisi Rus ve Prusyalıların yukarda bahsettiğimiz tekliflerini kabul etmek mecburiyetinde kaldı ⁵⁸. 24 şubat 1768'de Ruslarla Lehlilerin bir andlaşma yaptıkları işitildi ⁵⁹. Bunun üzerine Bar kasabasında toplanan Katolik Lehliler Rusları Lehistandan kovmaya ve kıralı azlederek cumhuriyetin hürriyetini iadeye karar verdiler. İşte bundan sonradır ki Ruslar Bar kasabasında toplananların üzerine hücum eylediler. Bunlardan bir kısmı Türk topraklarına sığınınca, bunları takip bahanesiyle sınırlarımıza tecavüz ettiler. Balta kasabası yağmaya uğradı. Ahaliden bin kişi öldürüldü. Bundan başka Buğdan topraklarındaki Raschov da tahrip edilerek halkı kâmilen katledildi ⁶⁰. Fakat Ruslar bir Osmanlı müdahalesini önlemek için bu işleri yapanların Haydamak'lar olduğunu ilân eylediler ⁶¹. Bu son olaylar Muhsinzade Mehmed paşanın sadareti zamanına rastlıyordu. Barışçı bir siyaset güden Muhsinzadenin mevkii bu olaylardan sonra sarsıldı. Ve hatta sadareten düşmesine, Aydın valisi Hamza paşanın da sadrazam olmasına sebeb oldu. Bu suretle barışçı bir partinin yerine Padişahın da dahil olduğu savaştı bir parti iş başına geçmiş oldu. Muhsinzadenin temsil eylediği barış partisinin, bir devletin mukadderatının bahis konusu olduğu şu anlarda hâlâ savaştan çekinmelerinin neden ileriye geldiği kesin olarak bilinmiyor. Yalnız şu muhakkaktır ki: onsekizinci yüzyılın başındanberi Osmanlı devleti için ciddi bir tehlike olan Rusya, aynı asrın bu yıllarında daha korkunç bir hale gelmiş bulunmaktadır. Bir taraftan elçisi vasıtasile Babıaliyi dostluğuna inandırarak uyuşturmaya çalışıyor, diğer taraftan reaya arasında isyanlar hazırlıyordu. Bununla da kanaat etmiyerek şehirlere yağma, ahali-sini de öldürüyordu. Bu olaylar yakın bir gelecekte Osmanlılar için tehlikenin ne kadar büyük olduğunu göstermeye yeterdi. Bu durum karşısında baştakilerin hâlâ çekingen davranmaları, tehlikeyi görenleri

⁵⁵ Albert Sorel (Y. Ziya). 18 inci asırda mesele-i şarkıyye ve Kaynarca muahedesi. S. 43, 44.

⁵⁶ Brükner. Katerina II. S. 271.

⁵⁷ Aynı eser. S. 271.

⁵⁸ Kaster. Katerina tarihi. S. 55.

⁵⁹ A. Sorel (Y. Ziya). 18 inci asırda mesele-i şarkıyye ve Kaynarca muahedesi. S. 59.

⁶⁰ Başbakanlık Arşivi. Emiri tasnifi. Siyasi karton. 11656.

⁶¹ Aynı vesika.

harekete geçirdi. Savaşın zarurî olduğuna inanan bu şahsiyetler, Padişahın da dahil olduğu bir mecliste durumu müzakere eylediler ⁶². Konuşmalar sonunda şu sonuca varılmıştı. 1) Mezhep münazaası, kıral seçimi gibi şeyler bahane edilerek Lehistana sokulmuş olan Rus askerlerinin geriye alınması. 2) Lehistan serbestiyeti iade edilerek Osmanlılarla yapılan anlaşmalara riayet olunması. 3) Bütün bu cihetlerin Danimarka, Prusya, İngiltere ve İsveç'in kefaleti altına alınması ⁶³. Bunlar kabul edilmediği takdirde Ruslara karşı savaş açılması meclisçe kabul edilmiş bulunuyordu. Bunun üzerine Rus elçisi Sadrazam tarafından davet edildi ve yarım saat kadar bekletildikten sonra kabul olundu ⁶⁴. Bütün büyüklerin toplantı halinde bulunduğunu gören Obreskof hemen söze başlamak istedi ise de Sadrazam sert bir tonla onun sözünü kesti. Ve kendisine imza edilmek üzere yukarda söylediğimiz şartları ihtiva eden kâğıdı uzatırken şu suretle konuşmaya başladı: Maksat müzakereye girişmek değildir. Dört sene evvel Lehistanda bulunan Rus askerlerinin sayısının 7000'e indirileceğini söylemiştin. Halbuki bunların bugünkü sayısı 30000 kişidir. Elçi durumu inkâr edememiş ve Lehistanda şu anda 25000 kişi bulunduğunu itiraf etmiştir. Bu konuşmalardan sonra elçiden, meclisçe verilmiş olan kararın tasdiki istendi. Fakat elçinin, yetkisinin yeter olmadığını ileriye sürerek bu teklifi reddetmesi, savaşın ilân edilmesine ve kendisinin de Yedikule'ye gönderilmesine sebep oldu.

Savaşın ilân edildiğini Osmanlılar bir beyanname ile dünyaya bildirdiler. Bu beyannameye, Rusların Lehlilerle iki yıl önce yapmış oldukları andlaşmanın bazı maddeleri de konuldu. Bu andlaşmaya göre Osmanlılar ile Ruslar arasında veya Osmanlılar ile Lehliler arasında bir savaş çıktığı takdirde iki taraf birbirlerine yardım edecekti. Osmanlılar bunu, Potoçki ve Kraşinski adındaki Leh boyarlarından öğrenmiş, Obreskof'a da itiraf ettirmişlerdi ⁶⁵. Savaşın ilân edildiğini Hotin muhafızından haber alan Leh vatanseverleri, duydukları büyük memnurluğu ifade etmek ve Osmanlıların ne gibi emirleri olursa canla başla yapacaklarını bildirmek üzere İstanbula bir mektup gönderdiler. Bu mektupta Potoçki, Kraşinski ve Antuvan imzaları vardı ⁶⁶. Görülüyor ki bir kısım Lehliler Ruslarla birleşerek Osmanlılar aleyhine harekete geçmeye hazırlanıyor, diğer bir kısmı da Osmanlıların emirlerini beklediklerini bildiriyordu. Osmanlılar tarafından Lehlilere verilen cevapta: kendi aralarındaki anlaşmazlığı bırakarak Rusları memleketten kovmaları, durumlarından her zaman Osmanlıları haberdar etmeleri

⁶² Vasıf tarihi, Cilt 2. S. 317.

⁶³ Aynı eser, S. 318.

⁶⁴ Kâmil paşa, Devlet-i aliyye i Osmaniyye, Siyasi tarih, Cilt 2, S. 168.

⁶⁵ Enveri tarihi S. 25.

⁶⁶ Başbakanlık Arşivi, Name defteri 8. S. 588.

tavsiye olundu⁶⁷. Diğer taraftan Rusların şimdiye kadar Lehistan'da neler yaptıklarını ve amaçlarının neler olabileceğini bildiren çok tafsilâtlı bir mektup da Avusturya'ya gönderildi. Bu mektupta 1768 seferinin niçin açıldığı açıklanmış ve savaş esnasında Avusturyanın durumunun ne olacağı sorulmuştur⁶⁸. İngiltere kiralının savaşı durdurmak üzere yazdığı bir mektuba da Osmanlılar menfi cevap vermişler ve niçin savaşa girdiklerini bu mektupta da belirtmişlerdi⁶⁹.

Şimdi yukardanberi söylediklerimizi bir araya toplayarak şu sonuçlara varabiliriz.

A — Osmanlı kudret ve nüfuzunun Balkanlar kuzeyinde hissedildiği andan itibaren Lehistan, Osmanlılar için bazan dost, bazan da düşman bir devlet halindedir. Fakat her iki takdirde, yani dost ve düşman olduğu zamanlarda dahi Osmanlı himayesi üzerinden eksik olmamıştır. 1683 bozgununun başlıca âmillerinden birisi Lehistan'dı. Bundan ötürü düşman sayılması icap ederken bilâkis bu tarihten sonra daha çok korundu. Osmanlı devleti onların yüzünden bir çok savaşlara girmek zorluğunu duyduğu gibi yapılmış olan andlaşmalara da daima onların lehine maddeler konulmasına gayret eyledi. Bütün bunları izahetmek için şu mütalâaları yürütmek kabil olur. Lehistan'ın çok kuvvetli bir devlet olmasına Osmanlılar hiç bir zaman taraftar olmamışlar, fakat dışardan gelecek her hangi bir tehlikeyi karşılayacak kadar da kudret sahibi olmasını her zaman istemişlerdir. Coğrafi mevki itibariyle bu devlet, Osmanlıların iki büyük düşmanını arkadan ve yandan tehdit eder bir durumdadır. Onun için önceleri Avusturya'ya daha sonra da Rusya'ya karşı daima korunmak istenmiştir. Bu devletlerden her hangi birisinin Lehistan'da hâkim duruma geçmesinin zararlı olacağını tahmin eyleyen Osmanlı devlet adamları, onların orada nüfuz sahibi olmamasına ve taraftarlarından birisinin Leh tahtına getirilmemesine ellerinden geldiği kadar engel olmaya çalışmışlardır. Çünkü Osmanlılar, gelecekte en büyük fırtınanın bu taraftan eseceğine inanmış hatta iman etmiş bulunuyorlardı. Bunun içindir ki bilhassa 18 inci yüzyıl boyunca Lehistan takviyeye çalışılmış ve bu korkunç tehlike önlenmeye uğraşılmıştır.

B — Lehistan'a karşı gösterilen bu ilginin 18 inci yüzyılın ortalarında çok daha hararetli olduğunu görüyoruz. Çünkü şimdi Lehistan Rus tehlikesi karşısında Osmanlılar için biraz daha çok korunması zarurî, biraz daha çok kuvvetle tutulması icap eden bir devlettir. Bu takdirde Osmanlı devlet adamlarının Poniatowski'nin kiralığını kabul ettiğinden şüpheye düşmemek mümkün değildir. Bir Rus dostunun, hatta Katerina'nın gözdesi olan Poniatowski'nin Leh kiralığına getirilmesindeki mâna pek açıktır. Bu mânalı hareketin Osmanlı devlet adamlarının gözünden kaçacağı düşünülemez. Böyle olunca Poniatowski'nin kiralığı nasıl olur da kabul olunabilirdi. Bunun içindir ki incelemelerimi-

⁶⁷ Enverî tarihi S. 3-7.

⁶⁸ Başbakanlık Arşivi, Emiri tasnifi, Siyasî karton 11657.

zi bu alanda biraz genişletmeye çalıştık. Fakat maalesef tatmin edici bir neticeye varmak mümkün olmadı. Ancak, yukarda da söylediğimiz gibi, zayıf birtakım belgelerle onun kırallığının Osmanlılar tarafından kabul edilmesinin şüpheli olduğunu ileriye sürdük. Aksini kabul ettiğimiz takdirde, bunun nasıl olup da imkân içine girdiğini ve ne gibi şartlar altında Osmanlıların buna razı olduklarını izahetmek cidden güçtür. Vesikalandıramamakla beraber şu ihtimaller hatıra gelebilir: Rusya ve Prusya müştereken Osmanlıları sıkıştırmışlar ve ihtimal Osmanlılar da zarurî olarak bu kırallığı tasdik etmiş görünmüşlerdir. Hakikaten bir Leh elçisinin kabulü, Ponitowski'nin kırallığının tasdiki demektir. Osmanlılar tarafından bir elçi gönderilmemesi ise kendisine kıymet verilmediğine delâlet eder. Şu halde Babıali birtakım zorluklar altında ihtimal bu krallığı tasdik eder görünmüş, fakat hareketleriyle bunun aksini izaha çalışmıştır.

C — Asırlardanberi gerçekleşmemesine, büyük fedakârlıklar pahasına olsa da önlenmesine çalışılan bir olay nihayet gelip çatmış, yani Pniatowski'nin kırallığı ile beraber Rus nüfus ve hakimiyeti Lehistan da tamamiyle yerleşmiştir. Binaenaleyh hasıl olan ve gittikçe büyüyen bu tehlikenin ancak bir savaşla önüne geçilebileceği Osmanlılarca düşünülmiye başlanmıştır. Bu andan itibaren meydana gelen olaylar, 1768 seferinin sebepleri arasına katılmalıdır. Halbuki bu konu üzerinde yazılan bütün eserler bu savaşın sebebini Fransa elçisinin teşvikinde buluyorlar. Biz bunu ikinci derecede bir sebep dahi kabul edemiyoruz. Bize göre: Osmanlılarca hayati önemi olan Lehistan şu anda filen istiklâlini kaybetmiş gibidir. Askerî kudreti sifıra indirilmiş, toprakları istilâ edilmiş ve bu yüzden Osmanlı ülkesi tehdit altına girmiştir. Kırıl, Rus dostudur. Lehistan anarşi içinde çalkalanmakta ve komşu devletlerin iştahasını çekmektedir. Binaenaleyh yüzyıllarca güdülen Osmanlı siyaseti, 1768 yılının arfesinde altüst olmuş ve tehlike kapıya kadar gelmiştir. Bunun içindir ki tehlikeyi önleyici bir savaşın açılması zarurî bir hal almıştır.